

OPERACIJA BURA (27. SIJEČNJA – 4. VELJAČE 1945.), PRODOR NJEMAČKE VOJSKE I ORUŽANIH SNAGA NDH U JUŽNU HERCEGOVINU

Hrvoje Mandić *

UDK: 94(497.6)“1945”
355.432(497.6)“1945”

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 24. II. 2015.

Prihvaćeno: 31. VIII. 2015.

SAŽETAK

Krajem siječnja 1945. Nijemci su u južnoj Hercegovini pokrenuli operaciju Bura. Ta je operacija poremetila planove Vrhovnog štaba NOVJ za zauzimanje Širokog Brijega, Mostara i Nevesinja krajem siječnja 1945. Prodorom združenih njemačkih i oružanih snaga NDH u južnu Hercegovinu nastojalo se osigurati nesmetano povlačenje njemačke skupine armija E preko Mostara, Ivan sedla, Sarajeva i dalje prema Brodu na Savi. U radu su korišteni objavljeni i neobjavljeni izvori.

Ključne riječi: operacija Bura, njemačka skupina armija E, Široki Brijeg, Mostar, Nevesinje, Čapljina, 369. pješачka divizija, Oružane snage NDH, 29. hercegovačka divizija.

UVOD

Do kraja prosinca 1944. narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije (NOVJ) nadzirala je Srbiju, Makedoniju, Crnu Goru i dio Nezavisne Države Hrvatske (NDH). Njemačko Vrhovno zapovjedništvo (Oberkommando des Heeres) je sredinom 1944. uvidjelo da njihovim položajima u jugoistočnoj Europi, zbog općih promjena na europskom bojištu, s istoka prijeti opasnost od Crvene armije i NOVJ. Snage Crvene armije i NOVJ grupirale su se između Dunava i Beograda s namjerom osvajanja Zagreba i Budimpešte. Njemačka vojska u NDH našla se pred ozbiljnom prijetnjom potpunog vojnog sloma od strane Crvene armije.

Otežavajuću okolnost za zapovjedništvo Jugoistoka predstavljalo je to što se njemačka skupina armija E, jakosti oko 350 tisuća vojnika, koja se sredinom 1944.

* Hrvoje Mandić (hrmandic@gmail.com) je magistar povijesti uposlen u Hrvatskom dokumentacijskom centru Domovinskog rata u BiH sa sjedištem u Mostaru. Student je poslijediplomskog doktorskog studija povijesti na Hrvatskim studijima Sveučilišta u Zagrebu.

nalazila u Grčkoj, trebala preko NDH izvući prema Mađarskoj. U takvoj je situaciji njemačko Vrhovno zapovjedništvo izdalo zapovijed o postrojavanju obrane na području Balkana, što je uslijedilo nakon prve zapovijedi vrhovnog zapovjednika njemačke vojske Adolfa Hitlera od 5. listopada 1944. U zapovijedi je naređeno povlačenje skupine armija E iz Grčke preko Jugoslavije. Na čelu zapovjedništva Jugoistoka, pod čijim sustavom su se vodile sve njemačke snage, kao i Oružane snage NDH, bio je feldmaršal Maximilian von Weichs. Skupina armija E, na čelu sa zapovjednikom general-pukovnikom Alexanderom Löhrom, bila je pod zapovjedništvom Jugoistoka (Anić 2002: 147).¹

Skupina armija E počela se povlačiti iz Grčke 5. listopada 1944. Glavna zamisao Stožera skupine armije E bila je prebaciti se na područje Beograda, ali se od plana odustalo zbog toga što su Crvena armija i NOVJ 20. listopada 1944. osvojili Beograd. Postrojbe skupine armija E povlačile su se u dva kraka, većim dijelom prema Makedoniji, Albaniji, Kosovu, Crnoj Gori, Hercegovini i istočnoj Bosni, dolinom Neretve prema Sarajevu, a manjim dijelom prema Srijemu i Mađarskoj (Anić 2002: 115).² U novonastaloj vojnoj situaciji njemačko Vrhovno zapovjedništvo izdalo je zapovijed da se organizira obrambena crta Rijeka – Senj – greben Velebita – Knin – Livno – Mostar – Nevesinje – Gacko kako bi se osiguralo izvlačenje skupine armija E, koja se iz Grčke preko Makedonije, Srbije, Albanije i Crne Gore povlačila na područje Bosne i Hercegovine. U samo tri mjeseca borbe sa snagama NOVJ i Crvene armije Nijemci su izgubili Makedoniju, Kosovo, Srbiju i Crnu Goru, a u drugoj polovini 1944. povukli su se i iz Dalmacije u unutrašnjost NDH.

Njemačke postrojbe preostale na području NDH, izuzev LXIX. armijskog zbora koji je bio pod zapovjedništvom skupine armije F u Zagrebu, bile su podređene Stožeru skupine armije E. Od prosinca 1944. Stožer skupine armije E preuzimao je sva zapovjedništva preostalih njemačkih postrojbi u NDH. Glavna namjera Stožera bila je izvući što više ljudstva iz Makedonije, Srbije, Albanije, Crne Gore i Hercegovine i prebaciti ih na područje između Save, Dunava i Drave kako ih Crvena armija ne bi potpuno uništila, zatim držati područje Mostara, Sarajeva i Like, kao i Srijema i položaja na Drini, te omogućiti nastavak borbi u Mađarskoj, na bojištu na Dunavu, kako bi se spriječio prodor NOVJ prema Zagrebu i Crvene armije preko Budimpešte prema Beču (Anić 2002: 116–117).

Iz ovih njemačkih prioriteta vidljivo je da je u novom sustavu obrane jugoistoka Mostar s okolicom ključan za zaštitu Sarajeva, preko kojeg se izvlači glavina postrojbi skupine armija E prema Doboju, Brodu na Savi i Zagrebu (Trgo 1965: 481). Stožer skupine armija E je 21. studenog 1944. izdao zapovijed 21. brdskom armijskom korpusu za organiziranje obrane Mostara s jakim bočnim uporištima u Širokom Brijegu i Nevesinju, na tzv. zelenoj liniji. Stožer 21. gorskog armijskog zbora za taj zadatak angažirao je 369. pješačku diviziju i 9. hrvatsku gorsku diviziju pod zapovjedništvom njemačkog general-bojnika Georga Reinickea (Rako i Družijanić 1987: 269).³ Krajem

¹ Odnosno Stožer skupine armija F sa sjedištem u Zagrebu.

² *German Antiguerrilla Operations in the Balkans (1941-1944)*, 1954, str. 69.

³ Komnenović i Kreso (1979: 391).

studenog 1944. Stožer skupine armija E se iz Kosovske Mitrovice prebacio u Sarajevo (Anić 2002: 113). Nadalje, 13. studenog 1944. iz Dalmacije se na crtu Široki Brijeg – Mostar – Nevesinje povukao V. SS gorski zbor u sastavu skupine armije E, a zatim je 15. brdski armijski korpus u sastavu skupine armije E bio angažiran na području Knina.⁴ U siječnju 1945. sustav njemačkog vojnog organiziranja i zapovijedanja snagama na ovom području ostao je identičan kao i početkom prosinca 1944.

Za to vrijeme su postrojbe 29. hercegovačke divizije NOVJ u sastavu II. crnogorskog korpusa napadno bile najviše angažirane na tzv. zelenoj liniji. Postrojbe 13. hercegovačke brigade su 3. studenog 1944. zauzele Počitelj i zaposjele crtu Vranjevići – Gubavica, a zatim je 12. hercegovačka brigada, nakon zauzimanja Čitluka, uspostavila crtu Slipčiči – Blatnica – Čerin. Desno od položaja 13. brigade, prema Nevesinju, položaje je držala 14. hercegovačka brigada na crti Rabina – Bakurić – Šehovina. Na položajima Hamzići – Kosmaj, lijevo od 12. hercegovačke brigade, nalazio se Zapadnohercegovački partizanski odred. Osim njega, na položajima se nalazila skupina Južnodalmatinskog partizanskog odreda, koja držala položaj u selima Rasnu, Ledincu, Mamićima i Potkraju te tako činila spoj između 29. hercegovačke i 9. dalmatinske divizije (Komnenović i Kreso 1979: 379).⁵ Vrhovni štab NOVJ izdao je Štabu VIII. dalmatinskog korpusa i Štabu 29. hercegovačke divizije zapovijed za zauzimanje položaja na tzv. zelenoj liniji. Do početka operacije Bura, 27. siječnja, Štab 29. hercegovačke divizije prestrojio je snage na području Umljana, Rakitnice, Lukovaca i Glavatičeva, a zatim je dio postrojbi usmjerio na područje jugoistočno od Mostara, pa su postrojbe te divizije bile spremne napadno djelovati k Nevesinju, Blagaju i Buni.

Na bojištu Širokog Brijega postrojbe 9. dalmatinske divizije napadale su spomenuto uporište sa zapada iz pravca sela Kočerina, te s juga iz pravca Buhova, Polugrna i planine Trtle. Široki Brijeg i Mostar NOVJ je ugrožavala iz pravca Mostarskog blata. Krajem siječnja 1945. 29. hercegovačka i 9. dalmatinska divizija vršile su zadnje pripreme za osvajanje Širokog Brijega, Mostara i Nevesinja, položaja na tzv. zelenoj liniji (Trgo 1965: 515–516). U izvješću Štaba 29. hercegovačke divizije od 1. veljače 1945. Štabu II. korpusa NOVJ o stanju i radu jedinica navodi se sljedeće: „I dalje se osjeća postepena evakuacija neprijatelja od Mostara i Nevesinja ka sjeveru i to dijelom dolinom Rame, a dijelom ka Sarajevu. Točna brojna jačina neprijatelja ne može se ustanoviti radi stalnog pokreta neprijateljskih jedinica, kao i neprekidnih smjena pojedinih njihovih jedinica.”⁶ Nadalje, u istom izvješću stoji:

Prema svim dosadašnjim informativnim izvještajima naše obavještajne službe, kao i povremenim neprijateljskim ofanzivnim akcijama čisto lokalnog karaktera, može se zaključiti da neprijatelj namjerava držati spomenute položaje sve dok ne izvrši

⁴ 15. brdski armijski korpus vodio je borbe s VIII. dalmatinskim korpusom, a pretrpio je teške gubitke u kninskoj operaciji kad je potonji zauzeo Knin početkom prosinca 1944.

⁵ Južnodalmatinski NOP odred je 1. studenog 1944. zauzeo Grude, dok su postrojbe 9. dalmatinske divizije sutradan zauzele Posušje.

⁶ *Zbornik dokumenata i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda* (dalje: ZNOR): *Borbe u Bosni i Hercegovini 1945. godine*, sv. 4., knjiga 33, dok. 8., 55.

potpunu evakuaciju materijala u pravcu Sarajeva, kao i prebacivanje njegovih snaga dalje ka sjeveru, poslije čega bi mu manje njegove snage, zajedno sa jedinicom IX. ustaške gorske divizije, poslužile kao najisturenija zaštitnica na jugu.⁷

Za to je vrijeme Stožer 369. pješačke divizije u tajnosti pripremao poduhvat i za operaciju Bura angažirao sljedeće njemačke i postrojbe oružanih snaga NDH s područja Širokog Brijega, Mostara i Nevesinja. U toj operaciji sudjelovala je glavnina snaga njemačke 369. pješačke divizije, odnosno postrojbe 370. grenadirske pukovnije, zatim 4. bitnica 369. topničke pukovnije, 1. i 2. bitnica 369. protutenkovskog sklopa, topnička grupa „Lize“ (Lise) i topnička grupa „Rogge“ u sastavu 649. topničke pukovnije, te 5. bitnica 369. topničke pukovnije (Mandić 2013: 15–16). U operaciji su angažirane i postrojbe 9. hrvatske gorske divizije, njezin IX. stajaći djelatni zdrug s 1., 2., 4. i 5. bojom, zatim 1. i 2. bojna II. gorskog zdruha i postrojbe 2. bojne I. djelatnog zdruha, te pripadnici seoske milicije.⁸

TIJEK OPERACIJE BURA OD 27. SIJEČNJA 1945. DO 4. VELJAČE 1945.

Glavni razlog pokretanja operacije Bura bili su obavještajni podaci koje je Stožer 369. pješačke divizije dobio o aktivnostima nekoliko partizanskih brigada – 11. i 14. hercegovačke brigade 29. hercegovačke divizije – na području Konjica (Komnenović i Kreso 1979: 424).⁹ Naime, 29. hercegovačka divizija, temeljem naredbe II. udarnog korpusa NOVJ, pripremala je razbijanje njemačkih i hrvatskih položaja na tzv. zelenoj liniji. Postrojbe 29. hercegovačke divizije privede su kraju pripreme za osvajanje Konjica.¹⁰ Namjera Štaba 29. hercegovačke divizije je prije svega da se – zauzimanjem Konjica i Ivan sedla – na području Mostara, Širokog Brijega i Nevesinja prekine veza njemačkih i oružanih snaga NDH sa Sarajevom, u namjeri uništenja protivnika na spomenutim položajima oko Mostara.¹¹

Stožer 369. pješačke divizije uočio je opasnost od zatvaranja neretvanskog pravca u Konjicu, koji je bio jedini izlaz za povlačenje postrojbi skupine armije E prema Sarajevu. S druge strane je namjera Stožera bila potisnuti snage 9. dalmatinske divizije s područja Širokog Brijega, Ljubuškog i Čitluka, te snage 29. hercegovačke divizije na neretvanskom pravcu kako bi smanjio pritisak na tzv. zelenu liniju i omogućio brže povlačenje svojih snaga prema Sarajevu. U siječnju 1945. Stožer IX. hrvatske gorske divizije u Mostaru organizirao je pothvate na širem bojištu Širokog Brijega kako bi

⁷ ZNOR, sv. 4., knjiga 33., dok. 8., 55–56.

⁸ Hrvatski državni arhiv (dalje: HDA), Zbirka mikrofilmova, NOV i PO Hrvatske – VIII. korpus, mikrofilm D-1182, rola br. 9, snimak 164. Izvještaj VIII. dalmatinskom korpusu od 1. veljače 1945. Usporedi: Šalov (1988: 413–414).

⁹ Usporedi: Senić i dr. (1988: 108).

¹⁰ ZNOR, 4/33, dok. 8, 56.

¹¹ ZNOR, 4/32, dok. 84, 390–394.

rasteretio spomenuto uporište.¹² Takvi pothvati bili su usmjereni prema postrojbama NOVJ na bojištu Širokog Brijega, prema Kočerinu i Posušju, i nisu predstavljali novost za obavještajce NOVJ na terenu. Međutim, dijelovi 369. pješačke divizije u dva su navrata, 24. i 25. siječnja, napali položaje NOVJ na Kočerinu.¹³ Glavna namjera bila je protuudarom na taj položaj zbuniti obavještajce NOVJ koji su očekivali pothvat slabog intenziteta njemačkih i hrvatskih snaga prema Kočerinu i Imotskom.

Stožer 369. pješačke divizije, skrivajući pravu namjeru, pokrenuo je operaciju Bura (njem. *Bora*). Napad iz pravca Širokog Brijega počeo je 27. siječnja u 17 sati demonstrativnim napadom prema Kočerinu na položaje 2. dalmatinske proleterske brigade. Međutim, glavninom snaga IX. ustaškog stajaćeg djelatnog zdruge, potpomognutog jednom bojnom 370. pukovnije, izvršen je napad pravcem između sela Turčnovići i Mokro prema Polugrnu te dalje prema položajima 3. dalmatinske brigade kod sela Klenka – Stojnica (kota 415), Vlaka – sela Markišić – Klobuk. Njemačke i oružane snage NDH osvojile su selo Buhovo u par sati borbi. Zatim su se snage podijelile u tri napadne kolone prema Ljubuškom, Čitluku i Gornjoj Blatnici.¹⁴

Sutradan, 28. siječnja, njemačke i hrvatske snage izvele su napad jačim snagama iz Mostara na položaje 4. dalmatinske brigade pravcem Varda – Čitluk. Jedna kolona, koja je napadala od Buhova prema Čitluku i Blatnici, uništila je dio postrojbi 4. dalmatinske brigade u selu Gornji Ograđenik (Subotić 1962: 46). Nakon par sati bojevih djelovanja ti su položaji osvojeni, a njemačke i hrvatske snage podijelile su se u tri napadne kolone. Lijeva kolona prodirala je željezničkom prugom Mostar – Slepčići – Kručevići – Čapljina, srednja kolona pravcem Rujišta – Krivodol – Dobro Selo, a desna kolona pravcem Mostar – Čitluk – Međugorje.¹⁵ Napadne snage iz pravca Širokog Brijega nastupale su pravcem Buhovo – Hamzići – Dragičina – Cerno, te su 28. siječnja osvojile Ljubuški.¹⁶ Istog dana je osvojen Čitluk i uništena zgrada Štaba 4. dalmatinske brigade.¹⁷ Razbijeni dijelovi 4. dalmatinske brigade povlačili

¹² U jednom takvom poduhvatu od 17. i 18. siječnja 1945. postrojbe 2. bojne I. ustaškog djelatnog zdruge, te 2. i 3. bojna 9. stajaćeg djelatnog zdruge istaknule su se u poduhvatu i zarobile značajan ratni plijen i nanijele znatne gubitke neprijatelju. HDA, Zbirka mikrofilmova, MINORS, mikrofilm D-2338, snimak 489. HDA, mf. D-2338, sn. 489, 9. hrvatska gorska divizija, naredba br. 13, u Mostaru 23. siječnja 1945.

¹³ HDA, mf. D-1182, sn. 139. Informativni izvještaj Štabu VIII. korpusa, Br. 26/45 od 24. 1. 1945., HDA, mf. D-1182, sn. 141. Informativni izvještaj Štabu VIII. korpusa, Br. 27/45 od 25. 1. 1945.

¹⁴ HDA, Zbirka mikrofilmova, NOV i PO Hrvatske – VIII. korpus, mikrofilm D-1181, rola br. 8, snimak 288; HDA, Zbirka mikrofilmova, NOV i PO Hrvatske – VIII. korpus, Štab VIII. dalmatinskog korpusa NOVJ, Obavještajni odsjek. Dnevni pregled do 3. veljače 1945., mikrofilm D-1182, rola br. 9, snimak 28.

¹⁵ ZNOR, 4/32, dok. 154, 654. Usporedi: „Partizanske postrojbe su bile napadnute od ustaškog stanovništva koje je na ovom prostoru ustaški nastrojeno.“ HDA, Zbirka mikrofilmova, NOV i PO Hrvatske – VIII. korpus, mikrofilm D-1181, rola br. 8, snimak 288.

¹⁶ Četvrta dalmatinska brigada za to je vrijeme zauzela obrambene položaje južno od Ljubuškog. HDA, Zbirka mikrofilmova, NOV i PO Hrvatske – VIII. korpus, mikrofilm D-1182, rola br. 9, snimak 157.

¹⁷ „Ujutro istog dana Ustaše su u Čitluku napale Štab 4. dalmatinske brigade od strane Ustaša

su se u dva smjera, u pravcu Međugorja prema Ljubuškom s namjerom izbijanja u Vrgorcu, a preostali dio snaga prema Čapljini. Fra Janko Bubalo, svjedok operacije Bura naveo je sljedeće:

Međutim, koncem siječnja 1945. dogodilo se nešto što je mnoge, načas, obrađovalo, ali mnogi su to doskora skupo platili. U nedjelju 28. siječnja, iz područja Širokog Brijega i Mostara jurišalo je nekoliko hrvatskih jedinica, koje su kao vihor razbile partizansku liniju od Čerigaja do Neretve. Partizani su bježali koliko su ih noge nosile, tako da nisu uspijevali (što su oni redovito činili!) ni svoje mrtve i ranjene pokupiti. Istog dana popodne ustaše i domobrani držali su čvrsto liniju od Proboja do Domanovića, uključujući tu – naravno – Ljubuški i Čapljinu. Partizani su se u paničnom bijegu povukli prema Metkoviću i Vrgorcu, a da gotovo ni jedan metak nisu u svoju obranu opalili. Da su njihovi neprijatelji to namjeravali, mogli su ih utjerati u more. Iz Ljubuškog su jedva uspjeli izvući žive glave (Bubalo 2014: 128).

Partizanski izvor navodi da su se snage 4. dalmatinske brigade „povukle u punom trku“ nakon proboja njemačke i hrvatske vojske (Šalov 1980: 285–289). Oko rijeke Trebižat razbijene su postrojbe 4. dalmatinske brigade i odbačene prema položajima kod sela Velikog i Malog Prologa gdje su se idućih dana nastavile žestoke borbe. Dijelovi 4. dalmatinske brigade, koji su se povukli prema Čapljini, 28. na 29. siječnja poduzeli su protunapad nastupajući desnom stranom Neretve na njemačke i oružane snage NDH na položajima u Čitluku. Njemačke snage su uz pomoć postrojbi NDH zaustavile dijelove 4. dalmatinske brigade, a njezini ostaci su se probijali pravcem Međugorje – Ljubuški – Vitina.¹⁸ Na pravcu Ljubuškog i Vitine razvile su se žestoke borbe između njemačkih i hrvatskih snaga i razbijene 4. dalmatinske brigade, koja se svom silom nastojala izvući prema Vrgorcu.¹⁹ Napadne snage su nastavile prodor iz Čitluka prema Čapljini, koja je bila u rukama dijelova 29. hercegovačke divizije.

Upravo pokretanjem operacije Bura spriječen je plan napada 29. hercegovačke divizije na Konjic i Nevesinje.²⁰ U Čapljini su se razvile gradske borbe, osobito na mostu preko Neretve.²¹ Partizani su poslali tenkove kako bi zaustavili Nijemce koji su pokušali prijeći preko mosta. Međutim, njemački protuoklopni topovi zaustavili su prodor tenkova.²² Zatim su 29. siječnja, u suradnji s pristiglim oružanim snagama

i njemu naklonjenog stanovništva, nastala je panika i rukovođenje nije bilo moguće među partizanima. Naređeno je povlačenje partizana spomenute brigade prema Međugorju, zatim u pravcu Ljubuškog. Razvijale su se ogorčene borbe.” HDA, Zbirka mikrofilmova, NOV i PO Hrvatske – VIII. korpus, mikrofilm D-1181, rola br. 8, snimak 289.

¹⁸ HDA, Zbirka mikrofilmova, NOV i PO Hrvatske – VIII. korpus, mikrofilm D-1181, rola br. 8, snimak 289.

¹⁹ Izvještaj Štabu VIII. dalmatinskog korpusa od 31. siječnja 1945., HDA, Zbirka mikrofilmova, NOV i PO Hrvatske – VIII. korpus, mikrofilm D-1182, rola br. 9, snimak 159.

²⁰ ZNOR, 4/33., dok. 8, 56–57.

²¹ ZNOR, 4/33., dok. 11, 84–85.

²² Dnevno izvješće la br. 31/45, glavnog stožera Ministarstva oružanih snaga, 31. siječnja

NDH, potisnuli postrojbe 29. hercegovačke i 9. dalmatinske divizije iz Čapljine. U noći s 29. na 30. siječnja nastavili su bojevo djelovanje, zauzeli Gabelu i prodrli u Metković kojeg su osvojili 30. siječnja.²³ Kad je u pitanju prodor njemačkih i oružanih snaga NDH u Čaplinju i Metković, jugoslavenska službena historiografija isticala je kako su „ustaše minirali most u Čapljini i Metkoviću“ bojeći se pregrupiranja partizanskih snaga.²⁴ Međutim, u dokumentu pod naslovom Dnevno izvješće la br. 32/45 Glavnog stožera Ministarstva oružanih snaga od 1. veljače 1945. stoji da je u Čapljini i Gabeli mostove na Neretvi srušio NOVJ.²⁵ Cijela priča dobiva smisao kad se pozicija postrojbi NOVJ promotri iz drugog kuta, jer je operacija Bura provedena u najvećoj tajnosti i iznenadila 9. dalmatinsku i 29. hercegovačku diviziju. Obavještajna služba tih divizija nije imala precizne podatke o protivničkim snagama, koje su djelovale munjevito, kao ni o krajnjem cilju operacije, pa je sasvim logična prosudba komandanta, koji su u Čapljini, Gabeli i Metkoviću srušili mostove na Neretvi kako bi usporili bojevo djelovanje protivnika i pregrupirali vlastite snage (Đikić 1990: 168–169).

Nakon što su njemačke i oružane snage NDH zauzele Čaplinju, Gabelu i Metković, Vrhovni štab NOVJ naredio je Štabu VIII. dalmatinskog korpusa da svoje postrojbe pomakne prema Mostaru kako bi odbacio protivničke snage od tih mjesta i osvojio Široki Brijeg, Mostar i Nevesinje.²⁶ U direktivi Štabu VIII. dalmatinskog korpusa od 30. siječnja 1945., 9. dalmatinskoj diviziji naređeno je zadržavanje protivnika u području Vrgorca, zatim premještanje postrojbi 26. dalmatinske divizije, tenkovske i artiljerijske brigade, na prostor Imotskog, a 19. dalmatinska divizija trebala je razmjestiti dvije brigade prema Zadru, Šibeniku, Splitu i Vrgorcu i, nakon dolaska u Vrgorac, „izvršiti koncentraciju i razmjestiti snage i sve prema usmenom naređenju komandanta korpusa“.²⁷

1945., HDA, Ustaška vojnica (dalje: UV), dnevno izvješće la br. 31/45, br. 1241/31-1/1945., kut. 3. U izvješću stoji da je osam partizanskih tenkova zaustavljeno zahvaljujući njemačkim protuoklopnim jedinicama. Usporedi: Na glavnom gradskom mostu uništena su partizanska dva tenka od njemačke protuoklopne bitnice, 1985., 105 (skupina autora).

²³ Izvještaj Štabu VIII. dalmatinskog korpusa od 31. siječnja 1945., HDA, Zbirka mikrofilmova, NOV i PO Hrvatske – VIII. korpus, mikrofilm D-1182, rola br. 9, snimak 160.

²⁴ ZNOR, 4/33, dok. 8, 57. Usporedi: Anić (2004: 214), Seferović (1988: 217), Komnenović i Kreso (1979: 426–427), Šalov (1980: 287), Galić (2005: 370), Subotić (1962: 47), Andrić (1986: 396), Schraml (1993: 102). Od novijih autora koji su se priklonili ovoj tezi vidi: Matković (2011: 296).

²⁵ HDA, Ustaška vojnica, dnevno izvješće la br. 32/45, br. 1243/1-2/1945., kut. 3.

²⁶ ZNOR, 4/33., dok. 136, 625.

²⁷ HDA, Zbirka mikrofilmova, NOV i PO Hrvatske – VIII. korpus, mikrofilm D-1185, rola br. 12, snimak 151. Direktiva br. 1. Štabu VIII. udarnog korpusa N.O.V. Jugoslavije za 30. siječnja 1945. Štab 8. dalmatinskog korpusa je od 31. siječnja do 3. veljače prebacio sve svoje snage iz sjeverne Dalmacije u Hercegovinu, 26. dalmatinsku diviziju i tenkovsku i artiljerijsku brigadu u Imotski, a 19. dalmatinsku diviziju (bez dvije brigade) u Vrgorac. Zatim, 20. dalmatinska divizija, kojoj su podčinjene i dvije brigade 19. dalmatinske divizije, zadržana je u namjeri čuvanja osvojenog područja na prostoru sjeverne Dalmacije. Cijela 9. dalmatinska imala je zadatak čuvati položaj u eventualnom njemačkom i ustaškom prodoru iz Mostara. Osmom korpusu je u operativnom pogledu podčinjena 29. hercegovačka divizija. Usporedi: Trgo (1965: 516).

Za to vrijeme vodili su se žestoki okršaji između 4. dalmatinske brigade i združenih njemačkih i hrvatskih snaga na području između Ljubuškog i Vitine. Štab 29. hercegovačke divizije uputio je cijelu 12. hercegovačku brigadu prema Neretvi kako bi udarila u lijevi bok protivničkih snaga. Njemačke i oružane snage NDH osujetile su taj potez, te su se 29. siječnja povukle iz Metkovića u Čapljinu. Pregrupirani dijelovi 29. hercegovačke divizije ušli su u ispražnjeni Metković i nastavili pokret prema Čapljini, gdje su se razvile žestoke borbe u kojima su 30. siječnja 1945. napadi NOVJ odbijeni.²⁸

Obavještajni odsjek Stožera 369. pješačke divizije uočio je pomicanje 11. i 14. hercegovačke brigade prema Konjicu.²⁹ Uvidjevši opasnost od zatvaranja neretvanjskog pravca, Stožer poduzima vojnički logičan potez: 1. veljače povlači glavninu svojih snaga iz Ljubuškog i Čapljine prema Mostaru, te vlakom prema Konjicu, kako bi razbio snage NOVJ i osigurao nesmetano povlačenje svojih postrojbi. U tri dana žestokih borbi postrojbe NOVJ su 3. veljače ovladale Čapljinom.³⁰ NOVJ je imao prednost zbog kontrole neba. Naime, za vrijeme borbi od 31. siječnja do 4. veljače zrakoplovstvo NOVJ izvelo je zračne napade i nanijelo znatne gubitke njemačkim i oružanim snagama NDH (Pejčić 1991: 111).³¹

Postrojbe 12. i 13. hercegovačke brigade istog su dana nastavile potiskivati oružane snage NDH u pravcu Čitluka i Ljubuškog, a krajem dana su osvojile Blizance, Krehine Gradce, Međugorje i Donje Studence. Ključni trenutak, koji je promijenio situaciju na bojištu, bio je 3. veljače 1945. kad su postrojbe 12. hercegovačke brigade napravile mostobran i prebacile svoje snage na desnu obalu Neretve kod sela Kručevići, jugoistočno od Čitluka. Taj potez je destabilizirao položaj oružanih snaga NDH jer su im te postrojbe došle iza leđa, nakon čega su se potonji povukli iz Čapljine i

²⁸ U borbama za Čapljinu 31. siječnja 1945. bile su angažirane postrojbe 29. hercegovačke divizije: 12. i 13. hercegovačka brigada, 1. tenkowska brigada, 1. i 2. eskadrila NOVJ i artiljerijska brigada. U borbama za Čapljinu bili su angažirani i dijelovi 3. brigade Korpusa narodne obrane (KNOJ), i 1. i 2. eskadrila NOVJ (Seferović 1981: 258). Usporedi: „2. veljače partizanski zrakoplovi bacili su četiri bombe na područje Selišta (6 km sjeverno-istočno od Čitluka) ranjena jedna žena i srušene su dvije kuće. Prilikom napadaja neprijateljskog zrakoplovstva na području Velike Gorice prema njemačkom izvješću oboreno je 3-5 napadačkih zrakoplova.“ Dnevno izvješće la br. 35/45, glavnog stožera Ministarstva oružanih snaga, 4. veljače 1945., HDA, Ustaška vojnica, dnevno izvješće la br. 35/45, br. 1280/4-2/1945, kut. 3. Vidi: Predrag Pejčić (1991: 110).

²⁹ Dnevno izvješće la br. 33/45, glavnog stožera Ministarstva oružanih snaga, 2. veljače 1945., HDA, Ustaška vojnica, dnevno izvješće la br. 33/45, br. 1245/2-2/1945, kut. 3.

³⁰ Pregled borbi u Čapljini od 31. siječnja do 3. veljače 1945., Dnevno izvješće la br. 34/45, glavnog stožera Ministarstva oružanih snaga, 3. veljače 1945., HDA, Ustaška vojnica, dnevno izvješće la br. 34/45, br. 1247/3-2/1945, kut. 3, Dnevno izvješće la br. 35/45, glavnog stožera Ministarstva oružanih snaga, 4. veljače 1945., HDA, Ustaška vojnica, dnevno izvješće la br. 35/45, br. 1249/4-2/1945, kut. 3, Dnevno izvješće la br. 37/45, glavnog stožera Ministarstva oružanih snaga, 6. veljače 1945., HDA, Ustaška vojnica, dnevno izvješće la br. 37/45, br. 1281/6-2/1945, kut. 3.

³¹ Partizanski zrakoplovi, između ostalog, izvršili su 1. veljače u 14.40 sati raketni napad na samostan u Humcu i postigli 8-9 direktnih pogodaka u samostan, a zgrada je nakon toga zapaljena i teško oštećena.

Čitluka.³² Na južnom dijelu bojišta postrojbe 13. dalmatinske brigade iskrcale su se kod Metkovića i nastavile prodor prema Ljubuškom, a postrojbe 4. i 11. dalmatinske brigade za to su vrijeme iz pravca Vrgorca i Vitina napadale hrvatske položaje kod Ljubuškog, gdje su se ubrzo spojile postrojbe 29. hercegovačke divizije sa snagama VIII. dalmatinskog korpusa (Seferović 1981: 221). Na bojištu oko gornjeg toka Neretve izostao je napad postrojbi 11. i 14. hercegovačke brigade na Konjic, Ivan sedlo i Ostrožac jer su se sukobili s postrojbama njemačke 370. grenadirske pukovnije.³³

Usljedi je, 4. veljače, bitka kod Spiljana, u kojoj su obje strane imale velike gubitke (Seferović 1981: 223).³⁴ Na bojištu kod Ljubuškog borba je trajala od noći s 3. na 4. veljače do kasnih večernjih sati. Dijelovi IX. hrvatske gorske divizije izbjegli su okruženje i povukli se pravcem Humac – Lipno – Hamzići – Čerin – planina Trtla – Jare – Uzarići – Široki Brijeg (Komnenović i Kreso 1979: 431). Ljubuški je osvojen u 20 sati, a Vrhovni štab NOVJ pripremao je postrojbe za početak Mostarske operacije u dva pravca, prema Širokom Brijegu i Mostaru 5. veljače 1945.

U izvješću Stožera IX. ustaškog stajaćeg djelatnog združenja od 6. veljače 1945. Stožeru Ustaške vojnice o situaciji u sektoru Široki Brijeg – Mostar spominje se crta povlačenja na crtu obrane Široki Brijeg – Mostar. U izvješću se govori i o paničnom povlačenju 5. bojne IX. stajaćeg djelatnog združenja, koju su partizani napali u Dobrom Selu. Nadalje se navodi da je u bojni vladala nedisciplina pa su njeni pripadnici za vrijeme povlačenja u Mostar unosili paniku među vojnike i civile uzvikujući: „Pakujte se i bježite, eto partizana!”³⁵

VOJNI ZNAČAJ NJEMAČKE OPERACIJE BURA OD 27. DO 29. SIJEČNJA 1945.

Promatrajući operaciju Bura isključivo s vojnog gledišta, možemo iznijeti sud da je Stožer 369. pješake divizije uspio odbaciti postrojbe NOVJ čija je namjera bila odsijecanje Mostara od Sarajeva i osiguranje šireg područja Mostara, te time uništenja njemačkih i oružanih snaga NDH. Prema obavještajnim podacima NOVJ, njemačke i hrvatske snage angažirane u operaciji Bura bile su jakosti 5000 vojnika.³⁶ Međutim,

³² Dnevno izvješće la br. 37/45, glavnog stožera Ministarstva oružanih snaga, 6. veljače 1945., HDA, Ustaška vojnica, dnevno izvješće la br. 37/45, br. 1281/6-2/1945, kut. 3.

³³ „U području 5 km jugo-istočno od Konjica poduhvatne snage potisnule su neprijatelja u smjeru sjevera i sjeveroistoka.” Dnevno izvješće la br. 38/45, glavnog stožera Ministarstva oružanih snaga, 7. veljače 1945., HDA, Ustaška vojnica, dnevno izvješće la br. 38/45, br. 1285/7-2/1945, kut. 3. Usporedi: Đikić (1990: 168–169) i Grgurević (1971: 112).

³⁴ Drugi izvor govori da se bitka odigrala u noći s 4. na 5. veljače te da su postrojbe 370. grenadirske pukovnije vlakom vraćene u Mostar i prebačene u Široki Brijeg 5. veljače, pred opći partizanski napad na to mjesto. Vidi: Schraml (1993: 103).

³⁵ ZNOR, 4/33, dok. 169, 829–830.

³⁶ Izvještaj Štabu VIII. dalmatinskog korpusa od 30. siječnja 1945., HDA, Zbirka mikrofilмова, NOV i PO Hrvatske – VIII. korpus, mikrofilm D-1182, rola br. 9, snimak 156. Kod nekih autora pojavljuje se podatak da je u toj operaciji sudjelovalo 8000 vojnika, što je netočno. Vidi: Komnenović i Kreso (1979: 426).

stvarnu operativnu snagu njemačkih i oružanih snaga NDH teško je procijeniti bez vojne dokumentacije tih snaga. U trodnevnim borbama te su snage osvojile Ljubuški, Čitluk, Čapljinu i Metković i poremetile planove Vrhovnog štaba NOVJ za pokretanje Mostarske operacije planirane 29. siječnja 1945.³⁷ Angažiranjem postrojbi VIII. dalmatinskog korpusa na bojištu oko Širokog Brijega i Mostara njemačke i oružane snage NDH povlače se na početne položaje pred naletom svježih postrojbi NOVJ. Rezimirajući operaciju Bura, možemo reći da je ona od 27. do 29. siječnja u taktičkom planu uspješno izvedena. Naime, Stožer 369. pješačke divizije pripremao je operaciju, njemačka obavještajna služba imala je sve podatke o položaju, rasporedu, snazi i moralu postrojbi 9. dalmatinske i 29. hercegovačke divizije (Đikić 1990: 165). Suprotno tome, obavještajna služba NOVJ napravila je krivu procjenu i u izvještaju od 19. siječnja Štabu 9. dalmatinske divizije naglasila kako „neprijatelj povlači svoje postrojbe“ (Šalov 1980: 271).

S druge strane, noću s 25. na 26. siječnja postrojbe IX. hrvatske gorske divizije vješto su prebačene iz Mostara u Široki Brijeg. Sutradan, na početku operacije Bura, njemačke i oružane snage NDH izvele su napad ograničenog intenziteta na položaje postrojbi 9. dalmatinske brigade u Kočerinu (Komnenović i Kreso 1979: 427–428). Tim manevrom obavještajci NOVJ su još jednom krivo procijenili da će napad biti usmjeren prema Kočerinu i Imotskom. Sve to je „faktor iznenađenja“ u operaciji Bura dovelo do kulminacije. Od 27. do 29. siječnja postrojbama 4. dalmatinske brigade naneseni su gubici. Naime, jedna njezina postrojba ostala je daleko isturena na položaju prema rubu Mostarskog blata i nije imala rezervi, što su njemački obavještajci znali. Zatim je uočena slabost na položaju između 3. i 4. dalmatinske brigade u Knešpolju i upravo ubacivanjem postrojbi IX. hrvatske gorske divizije, te koncentracijom ostalih snaga njemačke i hrvatske vojske, probijena je obrana na spoju 3. i 4. dalmatinske brigade i nastavljeno napredovanje prema Ljubuškom, Čitluku, Čapljini i Metkoviću. Četvrta dalmatinska brigada je 28. siječnja bila prepolovljena, onemogućeno joj je jedinstveno zapovijedanje, pokidane su sve komunikacijske veze između Štaba brigade i nižih zapovjedništava, a postrojbe su se razbježale prema Biokovu i Imotskom (Šalov 1980: 282). Koliko je zakazala obavještajna služba NOVJ govori podatak da su časnici u Štabu 4. dalmatinske brigade, u trenutku kad su njemačke i oružane snage NDH prodrle u Čitluk, bili uvjereni da „neprijatelj namjerava napasti pravac Široki Brijeg – Posušje – Imotski“ (Šalov 1980: 278). Zbog velikih gubitaka u operaciji Bura, 4. dalmatinska brigada nije sudjelovala u borbama za Široki Brijeg u okviru Mostarske operacije (Šalov 1980: 294–296).

U vojsci NDH vladala je nedisciplina, poglavito u 5. bojni 9. stajaćeg djelatnog zdruga, koja se s partizanima borila u Čapljini i dijelom u Čitluku nakon povlačenja njemačkih postrojbi prema Konjicu početkom veljače. Kad se govori o gubicima zaraćenih snaga u toj operaciji, potrebna je detaljnija analiza. U procjenama ustaških obavještajaca, upućenih Ministarstvu oružanih snaga, navodi se da je u borbama od 28. siječnja do 3. veljače poginulo 211, a zarobljen je 231 protivnički vojnik.³⁸

³⁷ Mostarska operacija je odgođena, a pokrenuta je 5. veljače napadom na Široki Brijeg.

³⁸ Dnevno izvješće la br. 31/45, glavnog stožera Ministarstva oružanih snaga, 31. siječnja

Izješća govore i da je od 31. siječnja do 2. veljače u borbama za Čaplinu poginulo 110 protivničkih vojnika.³⁹ Međutim, procjene NOVJ govore suprotno. Naime, prema jednim, postrojbe 9. dalmatinske divizije, 29. hercegovačke divizije i 3. brigade KNOJ-a u operaciji Bura izgubile su 150-160 vojnika (Seferović 1981: 258; Šalov 1980: 296). U podacima su zbrojeni gubici I. tenkovske brigade. Od 27. siječnja do 4. veljače brigada je izgubila 58 vojnika. Gubici 10. hercegovačke brigade iznose 40 mrtvih i ranjenih partizana. Drugi izvor navodi 250 vojnika izbačenih iz stroja (Komnenović i Kreso 1979: 432–433): 51 je poginuo, 10 ih se utopilo, 65 je ranjenih, preko 80 promrzlih, 22 zarobljena i 35 nestalih. Što se tiče poginulih njemačkih i hrvatskih vojnika, izvori NOVJ govore o 300 izbačenih vojnika, od toga najviše u borbama za Čaplinu.⁴⁰ Zbog nedostataka arhivskog gradiva, poglavito dokumenata njemačke i hrvatske vojske, nije moguće donijeti posve objektivan zaključak. Kad je riječ o borbama postrojbi 370. grenadirske pukovnije s postrojbama 11. hercegovačke brigade, partizanski izvori navode da je 4. veljače u borbama kod Spiljana iz stroja izbačeno 50, što poginulih, što ranjenih njemačkih vojnika (Seferović 1981: 223).⁴¹

OKOLNOSTI U KOJIMA SE ODVIJALA OPERACIJA BURA I NJENE POSLJEDICE U HERCEGOVINI

Osim vojnog značaja, operacija Bura imala je i politički značaj. Njemački i časnici oružanih snaga NDH nisu bili složni oko vojnih pitanja, poglavito kad je riječ o vojnim operacijama protiv NOVJ u Hercegovini. Dokument Izještajnog odjela Stožera Ustaške vojnice u Zagrebu navodi oštra suprotstavljanja između njemačkih i ustaških zapovjednika u pogledu borbi prema NOVJ. Osim opisivanja protivničkog osvajanja, pljačkanja i ubijanja stanovništva u zapadnoj i južnoj Hercegovini. U izješčaju od 20. prosinca 1944. stoji:

Nažalost u pogledu djelatnosti čišćenja nastala su dva oprečna pitanja između zapovjedništva naših i njemačkih oružanih snaga s jedne strane i stajališta Velike Župe s druge strane. Njemačke oružane snage u glavnom čine hrvatska 369. vrazja divizija. Zapovjedništvo ove divizije stoji na stajalištu, da su dovoljne tzv. djelatnosti izviđanja (njem. Aufklärung actionen), da se narodu omogući

1945., HDA, Ustaška vojnica, dnevno izješće la br. 31/45, br. 1241/31-1/1945, kut. 3, Dnevno izješće la br. 32/45, glavnog stožera Ministarstva oružanih snaga, 1. veljače 1945., HDA, Ustaška vojnica, dnevno izješće la br. 32/45, br. 1243/1-2/1945, kut. 3, Dnevno izješće la br. 33/45, glavnog stožera Ministarstva oružanih snaga, 2. veljače 1945., HDA, Ustaška vojnica, dnevno izješće la br. 33/45, br. 1245/2-2/1945, kut. 3, Dnevno izješće la br. 34/45, glavnog stožera Ministarstva oružanih snaga, 3. veljače 1945., HDA, Ustaška vojnica, dnevno izješće la br. 34/45, br. 1247/3-2/1945, kut. 3.

³⁹ Dnevno izješće la br. 35/45, glavnog stožera Ministarstva oružanih snaga, 4. veljače 1945, HDA, Ustaška vojnica, dnevno izješće la br. 35/45, br. 1249/4-2/1945, kut. 3.

⁴⁰ ZNOR, 4/33, dok. 49, 210.

⁴¹ Drugi izvor navodi da je poginulo dvoje partizana, a devet ih je ranjeno (Komnenović i Kreso 1979: 434).

evakuacija sa cijelim imetkom u prostor, koji je već osiguran po našim oružanim snagama, a da se partizanima poslije akcija izviđanja opet prepusti evakuirano područje, jer i onako na ovome području nema ni naroda ni hrane. Na taj način bi partizani bili onemogućeni za svaku borbu bilo navalno ili obrambeno. Naprotiv stajalište Velike Župe je sljedeće: Djelatnost izviđanja nema svrhe, ako se ujedno čvrsto ne zaposjedne ovo područje iz koga su partizani protjerani. Nije moguće provesti evakuaciju naroda i imetka u prostor, koji je već osiguran po našim naoružanim snagama, jer ovoliko prostora časovito niti nema, a tehnički je nemoguće organizirati u ovakvim prilikama premještanje naroda sa stokom, duhanom, smještajem i ostalim pokretninama. Ovo bi značilo konačnu fizičku i gospodarsku smrt cijele Hercegovine. Pripadnici njemačkih oružanih snaga provode na zemljištu stajalište svoga zapovjedništva upravo iz temelja nepravedno i dušmanski. Oni smatraju da je cijelo ono područje iz kojeg su partizani potisnuti djelatnošću izviđanja partizansko, pa jednostavno oduzimaju narodu sve što im dolazi pod ruke, sve od bešike do pokrova. Najradije gone stoku, duhan i razno tvorivo i predmete. Da žalost i nevolja bude još veća svi se oduzeti predmeti i imetak prodaju po Mostaru u bescjene.⁴²

Prodorom u Ljubuški 28. siječnja 1945., pripadnici oružanih snaga NDH su likvidirali članicu Kotarskog povjerenstva za Mostar Ružicu Primorac, člana Kotarskog komiteta SKOJ-a Šefika Bilića, Šimuna Džidu i odvjetnika Rafaellia.⁴³ Ubijen je Ibrahim Gujić. Kasnije se tvrdilo u dokumentaciji da je bio član Okružnog odbora Narodnooslobodilačkog fronta.⁴⁴ Ništa blaže se nisu odnosili prema stanovništvu naklonjenom partizanskom pokretu, a između ostalog mjesto je opljačkano ulaskom postrojbi njemačkih i oružanih snaga NDH.⁴⁵

U svjedočenju iz 2009., koje se čuva u pismohrani Vicepostulature postupka mučeništva „Fra Leo Petrović i 65 subrača“, jedan svjedok navodi kako je ustaški časnik Stanko Vasilj sakupio raspršene jedinice ustaša u Bosni, prebacio ih u Mostar i izvršio iznenadni protuudar koji se završio slomom. Između ostalog smatra kako je namjera protuudara bila pokrenuti stanovništvo u masovni bijeg pred NOVJ, kako bi u toj masi ustaše lakše prešli granicu.⁴⁶ Radi se o još jednoj konstrukciji stvarnosti kada je riječ o operaciji Bura.

⁴² Dojavno izvješće o partizanima, Izvještajni odjel stožera Ustaške vojnice Velika župa Hum Mostar pod br. 600/tajno, od 20. prosinca 1944., HDA, Ustaška vojnica, br. 171-1472/12-1/1944, str. 2, kut. 3.

⁴³ Arhiv Hercegovnačko-neretvanske županije (dalje: AHNŽ), Oblasni komitet KPJ za Hercegovinu 1942.–1945. (dalje: OKKPJH), 588, kut. 19., str. 1. Pokrajinskom Komitetu KPJ za Zapadnu Hercegovinu, Ljubuški, 13. veljače 1945. Izvještaj je napisao Mladen Knežević, pseudonomim Traktor.

⁴⁴ Prije negoli je prešao na stranu partizana 1944. godine, u NDH obavljao je dužnost načelnika općine Ljubuški.

⁴⁵ AHNŽ, OKKPJH 1942.–1945., K1-I-4, 123/8712, kut. 1., str. 1.

⁴⁶ K.D.M., Svjedočenje, 31. ožujka 2009., 40. Pismohrana Vicepostulature postupka mučeništva „Fra Leo Petrović i 65 subrača“, Široki Brijeg.

Operacija Bura je bila planirana u Stožeru 369. pješačke divizije, a notorna činjenica je da su ustaški časnici, još od studenog 1944., vršili pritisak na Stožer 369. pješačke divizije. Njihov cilj je bio da u sklopu njemačkih vojnih planova dobiju jedan dio potpore za svoje interese, a to je povratiti što više mjesta s hrvatskim stanovništvom pod svoju upravu (Schraml 1993: 101–102).

Iz dostupnih povijesnih izvora vidljivo je kako su uspjeli pridobiti dio njemačke vojske za tu namjeru. Neosporna je činjenica da je većina hrvatskog stanovništva dočekala njemačke i hrvatske postrojbe kao osloboditelje od partizana te se povjerovalo u ponovnu uspostavu hrvatske vlasti u Ljubuškom, Čitluku i Čapljini. Izaslanik Ministarstva oružanih snaga satnik Ivo Rojnica, zabilježio je da je jedan njemački obavještajni časnik rekao Njemačka gubi rati te da oni povlače vojsku kući kako bi je spasili od partizanskog zarobljavanja (Begić 1985: 103).

Glavnina skupine armije E izvučena je iz Hercegovine, pa su Nijemci dio snaga angažiranih u operaciji Bura prebacili u Konjic. Povlačenjem njemačkih i oružanih snaga NDH dio stanovništva, bojeći se odmazde, povukao se s njima prema Mostaru i Sarajevu, te do Slovenije i Austrije (Šalov 1980: 288–290). Iz Ljubuškog i sela Cerno, Crveni Grm, Humac, Lisice, Miletina, Predgrađe, Stubica i Zivrići tri-četiri tisuće civila povuklo se prema Mostaru, Sarajevu i Austriji.⁴⁷ Bojeći se ponovne odmazde partizanskog represivnog aparata, civilno stanovništvo se povlačilo zajedno s vojskom.

Partizanski represivni aparat je vršio odmazdu u ponovnom uspostavljanju vlasti u Čapljini, Čitluku i Ljubuškom. U izvješću političkom komesaru VIII. dalmatinskog korpusa stoji: „Po dolasku na ovaj sektor (Ljubuški) zatekli smo 4. dalmatinsku brigadu i 12. hercegovačku brigadu. Drugovi iz Okružnog NOO za zapadnu Hercegovinu i Oblasnog komiteta za zapadnu Hercegovinu, su nam se tužili i skrenuli pažnju na dosta nepravilan i neorganiziran način kažnjavanja zločinaca. Prijetila je opasnost da se i kod naših jedinica ne desi isto takav slučaj (bilo je manjih ispada). Mi smo u ovom pismu također skrenuli pažnju.“⁴⁸ Nadalje, u izvješću Zapovjedništvu 19. dalmatinske divizije stoji:

Sektor na kojeg smo došli pod znatnim je utjecajem neprijatelja. On je dao 5 – 6.000 najgorih ustaša i dobar dio ustaškog kadra. Te same činjenice nam nameću za bolje djelovanje, da rad i budnost moraju biti zastupljeni do maksimuma. Mi ćemo neprijatelja i zločince ljuto kazniti i fizički i materijalno. Ali nas ne smije dovesti dotle, da naše ogorčenje pređe u jednu anarhiju, tako da svaki borac radi na svoju ruku, da ne uzimaju stvari u svoje ruke, da neorganizirano pretresaju kuće...⁴⁹

⁴⁷ Pismohrana Vicepostulature postupka mučeništva „Fra Leo Petrović i 65 subraće“, Političke prilike prije, u toku i poslije rata u Ljubuškom, 1–54. Među narodom ove ljude su nazivali muaderi (turski: izbjeglice).

⁴⁸ Izvještaju Štabu 19. dalmatinske divizije NOVJ, k. br. 3 – 7. veljače 1945., HDA, Zbirka mikrofilmova, NOV i PO Hrvatske – VIII. korpus, mikrofilm D-1185, rola br. 12, snimak 3.

⁴⁹ Izvještaju Štabu 19. dalmatinske divizije NOVJ, k. br. 3 – 7. veljače 1945., HDA, Zbirka mikrofilmova, NOV i PO Hrvatske – VIII. korpus, mikrofilm D-1185, rola br. 12, snimak 112.

Upravo u vremenu ponovnog uspostavljanja vlasti na području Ljubuškog, OZNA je vršila represiju nad hrvatskim življem. OZNA je fra Janka Bubala i fra Stanka Vasilja privela i bacila u tamnicu u Ljubuškom. Franjevci su svjedočili partizanskoj likvidaciji fra Martina Sopte, fra Slobodana Lončara i fra Zdenka Zupca, koji su također bili zatvoreni u OZNA-inoj tamnici. Shodno tome, svjedočili su i likvidaciji civila jer su prve uzničke dane provodili uz zvuke pucnjave u blizini, na Tomića njivi (Bubalo 2014: 128). Partizanska uspostavljena vlast organizirala je mnoge kažnjeničke ekspedicije protiv političkih neistomišljenika. U tu kategoriju su spadali „škripari“, hrvatska protukomunistička gerila, stanovništvo naklonjeno NDH i škriparima, kao i Katolička crkva u Hercegovini.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Možemo zaključiti da Nijemci nisu imali snage za strategijsku operaciju jer je njihova vojska bila u postupku povlačenja i čuvanja crta. S vojnog stajališta može se govoriti samo o operativnom zahvatu, koji su Nijemci izveli zajedno s oružanim snagama NDH, te odbacili partizanske snage dvadesetak kilometara u dubinu. Takvim zahvatom partizane su primorali na odgađanje Mostarske operacije, koja je trebala biti izvedena krajem siječnja 1945. Za to vrijeme glavnina skupine armije E povukla se iz Hercegovine prema Sarajevu i dalje prema Brodu na Savi. Između ostalog, u operaciji Bura je gotovo uništena 4. dalmatinska brigada, koja zbog teških gubitaka nije operativno djelovala u okviru Mostarske operacije od 5. do 14. veljače.

S druge strane, povlačenjem nekoliko njemačkih bojni početkom veljače prema Konjicu, postrojbe NDH bile su potpuno dezorijentirane u Čapljini, Čitluku i Ljubuškom, te se nisu mogle nositi s napadima svježih i brojnijih postrojbi VIII. dalmatinskog korpusa. Prodorom oružanih snaga NDH u Ljubuški, Čitluk i Čapljinu, većina hrvatskog stanovništva je s oduševljenjem prihvatila njemačku i hrvatsku vojsku kao osloboditelje od partizana koji su pljačkali i provodili likvidaciju stanovništva. Povlačenjem dijelova njemačke 369. pješačke divizije početkom veljače iz Čapljine prema Konjicu, dijelovi IX. hrvatske gorske divizije mahom su se povlačili prema Širokom Brijegu i Mostaru, a ostatak postrojbi u sastavu te divizije štitio je povlačenje.

Nakon ponovnog uspostavljanja partizanske vlasti u tim mjestima, sigurnosni aparat NOVJ vršio je odmazdu nad lokalnim hrvatskim stanovništvom. Politički komesari VIII. dalmatinskog korpusa i poslijeratna jugoslavenska historiografija konstruirali su mit o tome da su širokobriješki franjevci uz „ustaše“ bili glavni i odgovorni krivci, te ujedno i glavni organizatori operacije Bura. Iz dostupne dokumentacije jasno je da je Stožer 369. pješačke divizije organizirao tu operaciju. Osim što su partizanski komesari za neuspjeh svojih zapovjednika u operaciji Bura odgovornost prebacili na širokobriješke franjevce i lokalno hrvatsko stanovništvo, takva konstrukcija poslužila je i da se još bolje opravdaju davno prije planirana smaknuća političkih neistomišljenika, prvenstveno franjevac koji su likvidirani u Širokom Brijegu samo nekoliko dana nakon završetka operacije Bura. Upravo da bi opravdali likvidaciju franjevac,

u izvješću Oblasnom komitetu KPJ za Hercegovinu, koje je potpisao partizanski obavještajac Mladen Knežević – Traktor, sva odgovornost za organiziranje protuudara njemačkih i oružanih snaga NDH je prebačena na hercegovačke franjevce. U izvješću nadalje stoji kako su fratri glavni organizatori zločina protiv partizana i njihovih pristaša.⁵⁰ Radi se o partizanskoj konstrukciji stvarnosti. Ponovnim uspostavljanjem komunističke vlasti u Hercegovini nakon završetka operacije Bura uslijedile su likvidacije političkih neistomišljenika u Ljubuškom i Širokom Brijegu. Partizanski represivni aparat organizirao je kaznene ekspedicije protiv hrvatskog stanovništva u tom dijelu Hercegovine. Kad govorimo o vojnom značaju te operacije, nakratko stečena područja Ljubuškog, Čitluka, Čapljine i Metkovića vraćena su pod vlast partizana. Samo nekoliko dana nakon završetka operacije Bura, do sredine veljače, partizani su ovladali Širokim Brijegom, Mostarem i Nevesinjem i približili se Sarajevu.

IZVORI I LITERATURA

Neobjavljeni izvori

Arhiv Hercegovačko-neretvanske županije. *Oblasni komitet KPJ za Hercegovinu 1942.–1945.*

German Antiguerrilla Operations in the Balkans (1941-1944). Department of the Army Pamphlet, No. 20–243, Washington, D.C. 1954.

Hrvatski državni arhiv (HDA), Ustaška vojnica.

HDA, Zbirka mikrofilmova, MINORS.

HDA, Zbirka mikrofilmova, NOV i PO Hrvatske – VIII. korpus.

Pismohrana Vicepostulature postupka mučeništva „Fra Leo Petrović i 65 subraće“, Široki Brijeg.

Objavljeni izvori

Andrić, Jovan. 1986. Jedinice 3. brigade narodne odbrane u Mostarskoj operaciji. U: *Mostarska operacija: učesnici govore / Okrugli sto*. Beograd: Vojnoizdavački zavod.

Senić, Vukašin i dr. 1988. Borbena dejstva brigade. U: *Četrnaesta hercegovačka omladinska NOU brigada*, ur. Radomir Đondović. Beograd: Vojnoizdavački i novinski centar – Arhiv Hercegovine.

Trgo, Fabijan. 1965. Od oslobođenja Beograda do kraja rata. U: *Oslobodilački rat naroda Jugoslavije 1941.–1945.: od drugog zasjedanja AVNOJ-a do konačne pobjede*, II. knjiga. Beograd: Vojnoistorijski institut.

⁵⁰ AHNŽ, Oblasni komitet KPJ za Hercegovinu 1942.–1945., br. 588, kut. 19, str. 1–2.

Zbornik dokumenata i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda: Borbe u Bosni i Hercegovini 1944. godine, tom 4., knjiga 32. 1968. Beograd: Vojno-istorijski institut jugoslovenske armije.

Zbornik dokumenata i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda: Borbe u Bosni i Hercegovini 1945. godine, tom 4., knjiga 33. 1970. Beograd: Vojno-istorijski institut jugoslovenske armije.

Periodika

Mandić, Hrvoje. 2013. Borbe za Široki Brijeg od studenog 1944. do 7. veljače 1945. *Polemos* 16(32): 13–30.

Matković, Blanka. 2011. Zločini postrojba VIII. dalmatinskog korpusa NOVJ-a u Hercegovini početkom 1945. *Hum* 7: 288–231.

Literatura

Anić, Nikola. 2002. *Njemačka vojska u Hrvatskoj: 1941. – 1945.* Zagreb: Hrvatski institut za povijest.

Anić, Nikola. 2004. *Povijest Osmog dalmatinskog korpusa Narodnooslobodilačke vojske Hrvatske: 1943.–1945.* Split: Udruga antifašističkih boraca i antifašista Grada.

Begić, Miron K. 1985. *HOS 1941.–1945.* Buenos Aires: „Ustasa“ – El patriota Croata – Revisto Historico-cultural.

Bubalo, Janko. 2014. *Apokaliptični dani.* Široki Brijeg – Vrgorac – Čitluk: Vicepostulatura postupka mučeništva „Fra Leo Petrović i 65 subraće“ – Gradsko kulturno središte – Matica hrvatska.

Đikić, Osman. 1990. *Dvanaesta hercegovačka NOU brigada.* Beograd: Vojnoizdavački i novinski centar – Arhiv Hercegovine.

Galić, Jure. 2005. *Vrijeme i ljudi (svjedočenje).* Sarajevo: Svjetlostkomerc.

Grgurević, Dragutin. 1971. *U Zlopolju: Treća dalmatinska narodnooslobodilačka udarna brigada.* Beograd: Narodna armija.

Komnenović, Danilo i Muharem Kreso. 1979. *Dvadeset deveta hercegovačka divizija.* Beograd. Vojnoizdavački zavod.

Pejčić, Predrag. 1991. *Prva i druga eskadrila NOVJ.* Beograd: Vojnoizdavački i novinski centar – Komanda RV i PVO.

Rako, Milan i Slavko Družijanić. 1987. *Jedanaesta dalmatinska (Biokovska) brigada.* Split: Institut za historiju radničkog pokreta Dalmacije.

Schraml, Franz. 1993. *Hrvatsko ratište.* Zaprešić: Brkić i sin.

Seferović, Mensur. 1981. *Istočno i zapadno od Neretve: Deseta hercegovačka narodnooslobodilačka udarna proleterska brigada.* Beograd: Narodna armija.

Seferović, Mensur. 1988. *Trinaesta hercegovačka NOU brigada.* Beograd: Vojnoizdavački i novinski centar JNA i arhiv Hercegovine.

Subotić, Lazar. 1962. *Kninska i Mostarska operacija.* Beograd: Viša vojna akademija JNA, Katedra vojne istorije.

Šalov, Mate. 1980. *Četvrta dalmatinska (splitska) brigada*. Split: Institut za historiju radničkog pokreta.

Šalov, Mate. 1988. *Treća dalmatinska brigada*. Split: Institut za historiju radničkog pokreta Dalmacije.

OPERATION BURA JANUARY 27TH – FEBRUARY 4TH 1945, PENETRATION OF GERMAN AND ARMED FORCES OF INDEPENDENT STATE OF CROATIA IN SOUTHERN HERZEGOVINA

Hrvoje Mandić

SUMMARY

Operation Bura has disrupted the plans of the Supreme Headquarters NOVJ about plans for taking the German and Ustasha defense line, the so-called "green line" at the end of January 1945th. The Germans did not have power for strategic operation. From the military point of view we can only talk about the operation grip that the Germans carried out together with Croatian forces and rejected the partisan forces Partisan 20 km in depth. Such an operation Partisans were forced to delay the final operation for conquering Siroki Brijeg, Mostar and Nevesinje, military operation that should be performed in late January 1945. Such development of events has caused Supreme Commander of the Partisans of Josip Broz Tito political damage because his team blow tarnished reputation among the Allies. Precisely because, as Mostar with defensive positions in Siroki Brijeg and Nevesinje southernmost battlefield that the Germans still held. For this reason, Josip Broz Tito ordered commander of the 8th Dalmatian Corps, Petru Drapšinu, liquidation of Mostar, Siroki Brijeg and Nevesinje. During this time the bulk of the German Army Group E is pulled out Herzegovina towards Sarajevo and further to Brod na Savi. Among other things in the operation called "Bura" is almost destroyed 4th Dalmatian brigade, which due to heavy losses not operationally active in military operation for conquering Mostar, from 5th to 14th February 1945. On the other hand pulling several German's Battalion early February to Konjic, Croatia army finds itself completely disoriented in Capljina, Citluk and Ljubuski, and she could not cope with the fresh attacks and numerous partisan units of the VIIIth Dalmatian Corps. However, the operation Bura had political consequences for the Croatian population in western Herzegovina. The withdrawal of German forces from southern Herzegovina, and partisan regrouping forces died due Croatian population after restore of partisan dominance in southern and western Herzegovina. Partisans occupy Ljubuski at February 4th they have found almost deserted villages. Re-establishing the repressive apparatus performed the liquidation of political opponents in Ljubuski.

Key words: Bura, Siroki Brijeg, Mostar, Nevesinje, Ljubuski, Citluk, Capljina, Metkovic, German forces, Armed forces of ISC, 29th Herzegovinian division.